

nos és kiemelten Soltész Márton valóban izgalmasan érvel Nagy László korszerűségének megítélésében. Csak sajnálhatjuk, hogy az Írószövetség Nagy László-évének záró eseményeként 2015 novemberében tartott konferencia – jelesül Falusi Mártonnak *A nyitott mű esztétikája Nagy László lírájában* című írása – már nem képezhetette a válogatás tárgyát.

A kötet számos írása tanúsítja, hogy Nagy László költői örökségének kritikai értékelése napjainkban is teljesen ellentétes nézetek kereszttüzében áll, a tárgyszerűsége törekvő, konstruktív szakmai vita azonban még várat magára. Még ha Jánosi a profetikus hangoltságú küldetéses-képviselési lírát elutasító, egyszersmind a termékeny bizonytalanságot és többértelműséget hiányoló interpretációk közlésétől eltekintett is, kétségtelen, hogy biztos kézzel választott egy majdani számvetéshez nélkülözhetetlen szövegeket Görömbei And-

rás (1992) nagy-, illetve Tolcsvay Nagy Gábor kismonográfiájából (1998).

A monográfiaszerzők közül Tolcsvay Nagy kritikát is megfogalmaz, például amikor „Nagy László költészetének 19. századiságáról” beszél, vagy arról, hogy „hiányzik belőle a reflektáltság”. N. Pál József dolgozata viszont nagyon is reflektálnak, a kort néven nevezőnek tartja ezt a lírát, sőt a pálya utolsó évtizedében „egyáltalán nem a megkérdőjelezhetetlen magabiztosságot” érzékeli.

Alapvetően más dimenzióba helyezheti Nagy László-képünket Jánosi Zoltán saját, nagyszabású tanulmánya, amely szerint a költő életműve példaszzerű szervezéssel kapcsolódik a Latin-Amerikából kiinduló posztkolonális irodalmi vonulathoz. Ez az okfejtés túlmutat(ni látszik) már a vita keretein, egyúttal pedig hozzájárul ahhoz, hogy – bár nem teljes körű, de – átfogóbb betekintést nyerjünk a Nagy László-recepció jelenlegi kérdésirányába.

STURM LÁSZLÓ

Bertók László: Firkák a szalmaszálla

Magvető, 2015

Bizonyos, hogy Bertók László egyik Múzsája a formaihet. A nyolcvanas évek második felétől „három az ötödiken” szonettel véglegesítette helyét a kortárs költészet élvonalában. Volt később egy haikus korszaka is. És mindkét pályaszakasz tanúsította, nemcsak a hagyományos versalak elevenítette meg a költő alkotóerejét, hanem az alkotóerő is a versformát: a szonetsorokat rövidebbre, „magyarosabbra” vágta, a haikut pedig megrímelte, összefűzte. Jöttek aztán (újra) a strófabontás nélkül egybefolyó versek. A *Pénteken vasárnap* (2010) kötet végig három versszakos, jambizáló költeményeket tartalmaz, ezekből jut még egy ciklusnyi a 2014-es *Ott mi van?* kötetbe. Az *Ott mi van?* utolsó harmadát viszont már a *Firkák a szalmaszálla* darabjai töltik ki (ugyanezzel a címmel). Ezek egészültek most ki, és váltak önálló köteté.

A *Firkák a szalmaszálla* új formaötlete a kétsoros vers. A cím két sort fog össze (a szótagszám nyolc és tizenkettő között váltakozik – egy versen belül mindig azonos –, és mindig értelmezhető ütemhangsúlyosként, például gyakori a felező tizenkettes). Kilenc ilyen kis szösszenet kap egy ösz-

szefogó címet, tizenöt kilences egység pedig egy még átfogóbbat (mondjuk, cikluscímet). Három ciklus van.

Többnyire nehéz lenne eldönteni, miért épp azt a kilenc kétsorost fűzte egybe a költő, és miért pont abban az egymásutánban. Legalább annyira talányos a kapcsolatuk, mint amennyire értelmezik egymást. A talány, a rejtvénytől már eleve a választott formából is adódik. Mit lehet elmondani két sorban? Na persze, itt már vigyázni kell, mert minimum kétfelé ágaznak a lehetőségek. Bizonyos kérdéseket ilyen terjedelemben csak sejtetni, felvilágtani lehet. Másrészt azonban kínálkozik az epigrammaszerű véglegesség is. Bertók él mind a két eséllyel. Ugyan a kihagyás, a sejtetés az uralkodó, de fel-felbukkannak aforizmaszerű életbölcsesek, megfigyelések.

Az ilyen rövid forma (lásd még például a haikut) fokozottan ki van téve a sablon, az irodalom alatti-ság veszélyének. Hogy nincs elég tere költészeté emelkedni. Hogy túl nagy szerepet játszik az olvasó hangulata: mi képes éppen megérinteni. A versikék egybeszerkesztésének mindenesetre megvan az a

lélektani hatása, hogy vonzóbb a szemnek, mintha halmazként szembesülne a darabokkal, könnyebben túllép az ember az őt kevésbé megérintő (olykor: tényleg kevésbé sikerült) darabokon, és inkább előbb, mint utóbb biztos talál magának valót.

A versek alaphelyzete az öregség (a kötet Bertók nyolcvanadik életévében jelent meg), a szenvedés és az emlékezés. Jelentéktelen apróságok keverednek életbölcsekségekkel, remény és reménytelenség, lemondás és „csakazértis” űzi egymást. Az emlékekben pedig két korszak elevenedik meg leginkább, a boldog gyerekkor és az ÁVH börtönében töltött idő.

A kétsoros nem mindig tud költészetté emelkedni, írtam, de néha még csak jelentésig sem, tesszem hozzá. És többnyire még ezekről a darabokról se mondana le az olvasó, hiszen néminemű közlés eleven marad még így is. A sóhajszzerűség. És minden „öszikéknek” talán ez a lényege. Az erőtlenség, a kiüresedés belátása, elfogadása: „Ami volt röptető felesleg, / felkelésre, lefekvésre elmegy” (*Felesleg*). A resignáció nyelve uralkodik, pont, hármaspont, kérdőjel zárja a mondatokat, fehér holló a felkiáltójel.

A sorsalakítás imperatívuszát felváltja a kénytelen-kelletlen megadás (*Helyett*: „Dráma, eposz, regény, önéletrajz helyett / két sorra teszed föl végül mindenedet?”). Legfőljebb a megadás mikéntje, mibenléte lehet még kérdéses. A veszteség válik alapélménnyé. Ám mögötte föl-földereng valamiféle értelem: hátha van távlata a múltásnak is, sőt, talán az elmúlásban nyílik meg a lényeg. Mindent vagy semmit? Hiteget vagy biztat a reménység? „Egész-ség? Fele-ség? Semmi-ség? / Vereség? Nyereség? Mi a vég?” (*Mi a vég?*)

Visszatérő motívum a rész és az egész, a minden és a semmi. Az egész a szenvedésben részeire szű-

kül, és sodródik a semmibe (*Pártosodnak*: „Ahogy pártosodnak testedben a részek, / részenként vesztel el lassan az egészet”). Vagy átlényegül a mindenbe? Bertók őrzi a reményt, legalábbis így értelmezhető, hogy a semmi erősebbnek bizonyulhat a valaminél, illetve a minden és a semmi sokszor átfedi egymást: „Ha megpróbáltad már, hogy mi a semmi, / tanulhatod a valamit feledni” (*Fejlődés*); „Betemeti a tudatot a semmi. / Minden van. Nincs mire emlékezni” (*Minden van*); „Fekszik. Égig lát az ablakon át. / Boldog. A semmiben érzi magát” (*Boldog*); „Kifelé az időből, befelé a térbe... / Lehet, hogy egyszer csak rálátsz az egészre?” (*Lehet, hogy?*).

Bertók a maga módján búcsúzik az életét meghatározó irodalmi hagyománytól is. A kötet végén külön kiemeli a szövegeibe épített idézetek szerzőit. Dante, Villon és Shakespeare kivételével mind magyar. Vörösmarty hiánya – akiről könyvet írt – jelzi, nem teljes a névsor, de azért körülbelül kiadja a legsajátabbnak érzett tradíciót. Talán az se véletlen, hogy leggyakrabban Adyt és József Attilát idézi. Háttul nem jegyzi, de szintén nagy szerepet kap még a *Biblia*. Főleg a *Prédikátor könyve*, amely, tudjuk, a hiábavalóságok hiábavalóságaként mutatja az életet, ám az kevésbé köztudott, hogy a hívő értelmezés – természetesen – túllép ezen, és csak egyfajta életre vonatkoztatja a sommás ítéletet. Tehát a *Biblia* által is remény és reménytelenség egyszerre válik jelenvalóvá.

A költő saját helyzetét, életét értelmezve nemcsak öregségre, testi szenvedésre lát, hanem a környezetet, a társadalom, a politika állapotaira is. És az sem túl szívderítő, ha akarjuk, akár párhuzamot is állíthatunk föl egyén és környezete között. A társadalmi látélet ugyancsak lehangoló. „Nem boldog a magyar” – foglalhatnánk össze Krúdy szavaival. Sőt, „mint oldott kéve, széthull nemzetünk”, mehetnének tovább Tompával. Bertók nem fogalmaz meg ilyen sommás ítéleteket, inkább csak egy-egy tünetet mutat be, összességük azonban megengedi akár a fentebbi következtetéseket. A köznapi és politikai marakodások, csalások, frázisok, a nyers önérdek mögött fölsejlik a bíráló alapjául szolgáló eszmény: a közösség és a kipróbált értékekre alapozó kultúra igénye. A közösség helyét azonban átvette a szerkezet (*Frakció*: „Együtt vannak, ahogy a szerkezet / egyben tartja az alkatrészeket”). Közösségi háttér nélkül nincs érett személyiség sem, csak alkalmazkodó bizonytalanság: „Szaporáz a lázas döntésképtelenség, / a mindent vagy semmit, s a jaj, hogy mi lesz még” (*Lázás*). (Pedig: „A kitárt ajtón-e? Vagy át a tű fokán? / *Választani tudni a legfőbb adomány [Merre?]*.) A pénz veszi át az irányítást, a dogma (*Vaksi*: „Hiába mondd meg neki az igazságot, / ha azt sem hiszi el, amit maga látott”), az élvezet, a rövid távú érdek hazárdása. A jelenre, a sablonra, a könnyebb útra szűkülő világban elvész a távlat: az otthonos valóság. És véle veszik az önismeret (*Turista*: „– És a kannibálok? Vannak még? Sokan? / – Ó, mind megettük őket már, uram”), vele veszik a kultúra (*Utca*: „Könyvesboltból kocsma... Jazzklub, bár, sörözők... / *Itt vannak a spájzban...* S nem orosz, nem török”).

A modern világ jelképévé (és tudjuk: valóságává) válik a mindent elárasztó zaj, amely több vers visszatérő témája. Például: „Hajnali négyig zsidongnak, hahotáznak. / Jaj azoknak, akik csak aludnának” (*Kocsma melletti*); „Azoké csak, akik más utcában laknak? / Meg azoké, akik engedélyt kiadnak?” (*Kié az utca?*, 3). A szerkezet logikája fölébe kerekedik az alapvető emberi szükségleteknek, normalitásnak. Az emberi közösség az esetenkénti udvariasságra és a magánéleti szerencsére korlátozódik: „Nem érdekel már, hogy a járdán megelőznek, / de ha tudsz, kitérsz még a szembejövő nőknek” (*A járdán*); „Vénülést nem lehet visszafordítani, / de lassul, ha fékez melletted valaki” (*Forma X*). Ám még ez is elég lehet, hogy megmentsük a lelkünket:

„Aki megmozdulhat, sírhat valakiért, / az ne kiabáljon, hogy hiába élt” (*Dünnögő*).

Öregség, Európa, magyarság egyszerre jelzi, közelít a vég: „Szeleket táncoltató sétatéri fák, / vége a bálnak? Döndül? Bezár a világ?” (*Döndül?*). De a végben talán a kezdet: „Európa, te vén spiné, de jó volna, / ha egy tüzes bika megint elrabolna” (*Európa*). Majd eldől, miben áll a cél. Addig is marad az út: „Ne azon filózz, hogy megérte, nem érte... / Megszelídítetted. Felelős vagy érte” (*A tanulság*); „Amikor látja, hogy hiába keresi, / döbben rá, hogy ez, a keresés élteti” (*A keresés*). Persze, az irány az fontos, a legfontosabb: „Nem az a kérdés, van-e tengerünk, / csak az, hogy akkor miért süllyedünk?” (*A kérdés*).

PÉCSI GYÖRGYI

Ferenczes István: Arghezi ← Ergézi

Hargita Kiadóhivatal, 2015

A 2015-ös év román–magyar irodalomtörténeti szenzációja Ferenczes István filológiai, oknyomozói kutatásának az eredménye, amelyet most kétnyelvű, román–magyar kötetben is megjelentetett a csíkszeredai Hargita Kiadóhivatal (román fordítás: Bartha György).

Ferenczes István hosszas nyomozás után kiderítette, dokumentumokkal bizonyította, hogy a legjelentősebb 20. századi román költő, Tudor Arghezi (1880–1967) édesanyja valódi neve Ergézi Rozália, nemzetiségét tekintve pedig székely-magyar. Kutatásainak eredményét Ferenczes először a 2015. januári Székelyföld folyóiratban tette közzé, majd részben további vizsgálódásainak kiegészítését, részben írása visszajelzéseinek földolgozását szintén a Székelyföld 2015. decemberi számában jelentette meg. Román irodalomtörténészek körében is erős visszhangot váltott ki munkája, s hogy nemcsak értetlenség fogadta, jelzi Vladimir Udrescu írása (Székelyföld, 2015/12), amelyben a román író, újságíró minden részletében elfogadólag összegzi Ferenczes megállapításait.

„Az anyám kún volt, az apám félig székely, félig román vagy tán egészen az”, írta József Attila, az irodalomtörténet – Méliusz József alapkutatásával – kiderítette a családját elhagyó román apa későbbi sorsát és román családját. Petőfi anyja tót szolgáló-

lány, Arany szerint gyengén ejtette a magyar szót, apja, az öreg Petrovics szintén szláv. Nincs ebben semmi ördögi, hogy egyszer csak kiderül, az egyik legnagyobb, világirodalmi rangú román költő sem irodalmi nemzetének tiszta leszármazottja. Arghezi esetében azért különös mégis, mert ő maga sem tudta pontosan, hányadán is áll a szülők dolgában, abban azonban bizonyos volt, hogy az anyjával valami nem stimmel. Nem írt, nem beszélt élete első tíz évéről, vagy ha igen, ellentmondásosan, rejtélyesen, takargatta, titkolta eredetét. Az Argheziéknél megforduló vendégeknek úgy mutatta be a ház idős asszonyát, mint egykori dajkáját, s gyermekei német nevelőnőjét, de némelyek tudni vélték, hogy valójában az édesanyja. A román irodalomtörténészek addig jutottak, hogy Arghezi Bukarestben cselédnyként szolgáló anyja valószínűleg Brassó környéki szász lehetett, apja a craiovai eredetű Nae Theodorescu (két ilyen nevű is számtalánba jött), T. Arghezi pedig az ő törvénytelen gyereke.

Ferenczes rendkívül szövevényes kutatási eredménye szerint – a legrövidebb sommázat – Ergézi Rozália a Homoród környéki Szentkeresztbányán született 1859-ben, anyja csíki székely, apja Bukovinából áttelepült német bányász. A mindkét ágon katolikus család a magyar nyelvet használta, de a román és – az apai nagyszülők révén – a né-

PÉCSI GYÖRGYI (1958) Budapest